

НАПРЯМИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРАЦЕЗДАТНИХ ОТРИМУВАЧІВ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ

AREAS OF ACTIVIZATION OF ACTIVE WORKING AGE RECIPIENTS OF SOCIAL ASSISTANCE

Когатько Ю.Л.

кандидат географічних наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу моделювання
соціально-економічних процесів і структур,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

Клименко Ю.А.

головний економіст відділу моделювання
соціально-економічних процесів і структур,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України

Kogatko Yuriy

PhD (Geography), Senior Researcher,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Klymenko Yuliia

Head Economist,
Ptoukha Institute for Demography and Social Studies
of the National Academy of Sciences of Ukraine

Визначено рівні, на яких має відбуватися активізація працездатних отримувачів соціальних допомог на ринку праці, враховуючи специфіку контингенту: переконання контингенту, економічне заохочення до працевлаштування, застосування примусових санкцій. Розкрито роль інформаційно-сугестивних методів переконання контингенту тривало непрацюючих працездатних отримувачів допомоги. Показано специфіку забезпечення зайнятості малозабезпеченого сільського населення. Визначено і проаналізовано механізми економічного заохочення. Розкрито важливість застосування примусових санкцій, які мають об'єктивний характер, коли м'які методи впливу (переконання, заохочення) на непрацюючих працездатних осіб не дають результатів. Доведено, що підвищення економічної активності працездатних осіб серед отримувачів соціальних допомог є одним із найбільш дієвих механізмів скорочення кола отримувачів допомог.

Ключові слова: ринок праці, соціальна допомога, отримувачі соціальних допомог, активізація на ринку праці, механізми активізації на ринку праці.

Определены уровни, на которых должна происходить активизация трудоспособных получателей социальных пособий на рынке труда, учитывая специфику контингента: убеждение контингента, экономическое поощрение к трудоустройству, применение принудительных санкций. Раскрыта роль информационно-суггестивных методов убеждения контингента длительно неработающих трудоспособных получателей помощи. Показана специфика обеспечения занятости малообеспеченного сельского населения. Определены и проанализированы механизмы экономического поощрения. Раскрыта важность применения принудительных санкций, которые носят объективный характер, когда мягкие методы воздействия (убеждение, поощрение) на неработающих трудоспособных лиц не дают результатов. Доказано, что повышение экономической активности трудоспособных лиц среди получателей социальных пособий является одним из наиболее действенных механизмов сокращения круга получателей пособий.

Ключевые слова: рынок труда, социальная помощь, получатели социальных пособий, активизация на рынке труда, механизмы активизации на рынке труда.

A serious reserve to increase the targeting of social assistance programs is to facilitate the removal of unemployed active working age recipients into the labour market. It is the spread of unemployment among active working age beneficiaries that is a major obstacle to improving the effectiveness of targeted social payments. Therefore, the main guideline for the development of employment services in developed countries is the principle of activation of the unemployed, which is based on the introduction of incentives for employment, providing better opportunities for finding a job and increasing the motivation to enter the labour market. The set of active measures for attracting the unemployed is a precautionary measure for the conservation of the contingent of passive recipients of benefits. In order to reduce the number of abusers among employed unofficially active working age beneficiaries, it is necessary to review the principles of the purpose of assistance. It is the spread of unemployment among active working age beneficiaries that is a major obstacle to improving the effectiveness of targeted social payments. The purpose of this article is to analyse methods for activating unemployed active working age persons among social assistance recipients. We have determined the levels at which the activation of unemployed active working age recipients of social assistance in the labour market should take place, taking into account the specific nature of the contingent: the belief of the contingent, economic incentives for employment, the application of compulsory sanctions. We have revealed the role of information-suggestive methods for persuading the contingent. The specifics of employment support for the rural poor are shown. The mechanisms of economic promotion have been identified and analyzed. The importance of imposing coercive sanctions, which are objective in nature, when the soft methods of influence (persuasion, encouragement) on unemployed unemployed active working age persons fail to produce results, is disclosed. It has been proved that increasing the economic activity of unemployed active working age persons among social assistance recipients is one of the most effective mechanisms for reducing the number of beneficiaries.

Key words: labour market, social assistance, recipients of social benefits, activation in the labour market, mechanisms of activation in the labour market.

Постановка проблеми. Серйозним резервом підвищення адресності програм соціальної допомоги є сприяння виведенню непрацюючих працездатних учасників програми на ринок праці. Саме поширення незайнятості серед працездатних отримувачів допомоги стає основною перешкодою для підвищення ефективності адресних соціальних виплат. Тому основним орієнтиром розвитку служб зайнятості розвинених країн є принцип активації непрацюючих, в основі якого лежить запровадження механізмів стимулювання до зайнятості, забезпечення кращих можливостей в пошуку роботи та підвищення мотивації вийти на ринок праці. Сукупність активних заходів залучення непрацюючих виступає запобіжним заходом консервації контингенту пасивних отримувачів допомоги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом як українськими вченими, так і дослідниками з інших країн було зроблено чимало для дослідження отримувачів соціальних допомог. Дослідження А. Колота, О. Новікової, Е. Лібанової, О. Макарової, А. Реут, Ю. Саєнко, Н. Толстих, Л. Черенько присвячені різним аспектам дослідження отримувачів соціальних допомог, пошуку нових шляхів та механізмів їх активізації на ринку праці, їх соціальної підтримки і захисту. Однак значна частина праць присвячена здебільшого дослідженню кількісних характеристик контингенту, водночас як методи виведення отримувачів соціальних допомог на ринок праці потребують більш детального дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз методів активізації непрацюючих працездатних отримувачів допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виклики сучасного українського суспільства також вимагають впливу на отри-

мання категорією непрацюючих працездатних осіб соціальної допомоги. Зниження показника адресності допомог відбувається з сукупності причин, одна з них – наявність непрацюючих працездатних осіб серед отримувачів соціальних допомог. Тут можливі два сценарії розв'язку подій. Перший – отримання соціальної допомоги шляхом зловживань, коли допомогу отримують зайняті неофіційно працездатні особи. Адаже в реаліях сучасного економічного стану масштаби поширення незареєстрованої зайнятості і трудова міграція лише набирають обертів. Нині через обмеженість можливостей органів соціального захисту довести такі порушення, вплинути на непризначення працюючим неофіційно працездатним особам соціальної допомоги майже неможливо. Другий варіант – працездатні отримувачі соціальної допомоги вибирають стратегію не працювати (через об'єктивні чи суб'єктивні причини). Працевлаштування для цієї категорії осіб означає відмову у допомозі, тому багато хто свідомо вибирає пасивну стратегію не працювати.

Для зменшення кількості зловживань серед зайнятих неофіційно працездатних осіб отримувачів допомоги необхідно переглянути принципи призначення допомоги. Найефективніше – запровадити непряму оцінку доходів отримувачів, зокрема детальніше аналізувати витрати домогосподарства (наприклад, заповнювати щомісяця щоденник споживання). Зменшити випадки зловживань, пов'язаних з отриманням соціальної допомоги, також можна шляхом посилення перевірок соціальним інспектором. Для більш об'єктивних перевірок соціальними інспекторами і було б доцільно запровадити часткове фінансування соціальних допомог із місцевого бюджету. Так громада була

б зацікавлена у наданні допомоги справді нужденним групам людей.

Для категорії непрацюючих працездатних осіб отримувачів допомоги варто запровадити дієві стимули для працевлаштування. Але варто врахувати, що стимулювання працевлаштування для категорії тривало непрацюючих осіб потребує насамперед зміни їхніх соціальних атитюдів з приводу працевлаштування. Відразу вплинути на поведінковий аспект установок (на готовність до дії вийти на ринок праці) неможливо, варто спочатку вплинути на афективний і когнітивний аспект установки (тобто забезпечити зміну ставлення до пасивної стратегії «не працювати й отримувати соціальну допомогу»).

Враховуючи специфіку контингенту тривало непрацюючих працездатних отримувачів допомоги, активізація цієї групи має відбуватися на 3 рівнях:

1. Переконання контингенту.
2. Економічне заохочення до працевлаштування.
3. Примусові санкції.

Для ефективного залучення до ринку праці варто особливу увагу приділити *інформаційно-сугестивним методам переконання специфічного контингенту*. Насамперед варто запровадити активну інформаційну політику про переваги працевлаштування серед цільового контингенту. Грамотна інформаційна політика має бути відображена в ЗМІ (як національного значення, так і районного), а також проводиться на місцевому рівні через індивідуальні консультації з непрацюючими отримувачами допомоги. Індивідуальні консультації є більш дієвим методом переконання, ніж групові, оскільки в групі учасники підсвідомо прагнуть перекласти відповідальність на іншого. Індивідуальні консультації допомагають вплинути на ціннісні орієнтації непрацюючих осіб, здійснити саморефлексію свого становища і допомагають переосмислити пасивну стратегію відмови від працевлаштування. Важливим моментом є той факт, що особи працездатного віку, які тривалий час свідомо віддавали перевагу отриманню допомоги, ніж працевлаштуванню, неспроможні самостійно активно залучитися до ринку праці. Тому такі консультації забезпечують ефективний комплаєнс пасивних отримувачів із спеціалістом, в результаті чого стають дієвим інструментом залучення непрацюючих до ринку праці. Основною перевагою індивідуальних консультацій є допомога спеціаліста у виробленні покрокової стратегії виходу на ринок праці. Спеціаліст наводить обґрунтовану аргументацію переваг працевлаштування, пропонує шляхи зміни пасивної життєвої стратегії, допомагає розробити бізнес-план, надає допомогу в розвитку ідей підприємницької діяльності, інформує про можливі конкурсні проекти з організації власної справи тощо. Індивідуальні консультації не мають припинятися після виведення особи

на ринок праці, спеціаліст має контролювати виконання індивідуального плану, давати рекомендації та роз'яснення.

Ще однією стратегією першого рівня активізації (переконання) є проведення обов'язкових цільових зустрічей непрацюючих працездатних осіб із роботодавцями. Зустрічі мають проходити у формі конструктивного діалогу, де роботодавці презентують специфіку своєї діяльності, мають змогу на місці поспілкуватися з потенційними працівниками.

Оскільки непрацюючі працездатні особи, які тривалий час свідомо вибирали пасивну стратегію не працювати, неспроможні самостійно активно залучитися до ринку праці через невідповідність їхнього освітньо-кваліфікаційного рівня вимогам ринку праці, тому, враховуючи специфіку контингенту непрацюючих працездатних отримувачів соціальної допомоги, варто підвищувати освітній потенціал для працевлаштування. Зокрема, проводити курси перекваліфікації відповідно до запитів регіонального ринку праці. Також можна проводити курси підвищення комп'ютерної грамотності населення, хоча б на рівні базового освоєння програм. Це дасть змогу непрацюючим отримувачам допомоги знайти віддалену роботу або виконувати роботу вдома як фрілансер. Такі освітньо-професійні курси, індивідуальні консультації та зустрічі з роботодавцями підвищують спроможності тривало непрацюючого контингенту отримувачів допомог до виходу на ринок праці, стимулюють до активнішого пошуку роботи, а також сприяють формуванню соціальних установок на ефективну зайнятість замість пасивного отримання соціальної допомоги. Більше того, запровадження жорсткого графіку обов'язкового відвідування індивідуальних консультацій, зустрічей з роботодавцями та освітньо-професійних модулів (наприклад, два-три рази на тиждень) сприяє підвищенню ефективності в боротьбі з зловживаннями в отриманні допомог серед неофіційно працюючих і трудових мігрантів.

Крім механізмів переконання контингенту непрацюючих працездатних отримувачів допомоги, варто застосовувати *механізми заохочення*. Наприклад, якщо особа з цільового контингенту виходить на ринок праці, то має бути буферний період без автоматичного зменшення соціальної допомоги (на розмір заробітної плати). Тобто перші 6 місяців не враховувати дохід від працевлаштування у отриманні соціальної допомоги. Такий механізм заохочення матиме вплив і на зайнятих неофіційно працездатних отримувачів допомоги. Для першої групи такий механізм може стати дієвим стимулюючим заходом до офіційного працевлаштування, сприятиме добровільному висвітленню статусу зайнятості у разі посилення перевірок соціальним інспектором. Для другої групи – це суттєво

активізує тих учасників програми, які ще не втратили бажання і здатність до працевлаштування, створить додаткові стимули вийти на ринок праці і підвищити рівень життя. За шість місяців буферного періоду домогосподарства зможуть накопичити певні заощадження.

Одним із варіантів заохочення для непрацюючих може бути поступове виведення на ринок праці. Спочатку запропонувати працевлаштування на неповний робочий день. Активізація працездатних отримувачів допомоги в першу має включати в себе запропоновані актуальні та перспективні вакансії в населеному пункті проживання особи, або в сусідньому населеному пункті. Якщо робота знаходиться поза межами населеного пункту, де проживає особа, варто запровадити певний перехідний період (півроку), коли особі компенсуються транспортні витрати на проїзд до місця роботи і додому. Якщо немає роботи, яку можна запропонувати непрацюючій особі, активізація має відбуватися шляхом участі у громадських роботах або шляхом надання допомоги для започаткування власної справи.

Стимулювання малого підприємництва є одним із найефективніших методів активізації непрацюючого населення. Для підвищення мотивації в залученні до малого підприємництва слід надавати поворотну фінансову допомогу для відкриття власної справи. Дієвою також є стратегія запровадження пільгової системи сплати податків для ФОП із категорії непрацюючих працездатних отримувачів допомоги. Для комплексного механізму активізації зайнятості серед пасивних отримувачів допомоги доцільно запровадити заохочувальні заходи і для роботодавців, які приймають на роботу осіб із цільового контингенту. Зокрема, при працевлаштуванні непрацюючих працездатних отримувачів допомог впроваджувати для роботодавців компенсація ЄСВ.

У разі, коли м'які методи впливу (переконання, заохочення) на непрацюючих працездатних осіб не дають результатів, варто звертатися до механізмів санкціонування, які носять об'єктивно-примусовий характер. Зокрема, якщо працездатна особа не працевлаштовується протягом 3 місяців, необхідно знижувати виплату соціальної допомоги на 50%. Якщо через рік особа продовжує вести пасивний спосіб життя (особа відмовилася від підходящої роботи / не забезпечила себе роботою самостійно) – відмінити призначення соціальної допомоги в наступному періоді. Саме за рахунок зменшення розміру допомоги (або повної її відміни) відбуватиметься поступове зниження демотивації не працювати серед контингенту тривало непрацюючих отримувачів допомоги. В результаті об'єктивно-примусові санкції виступають дієвим тригером для залучення на ринок праці.

Підвищення економічної активності працездатних осіб серед отримувачів соціальних допо-

мог є одним із найбільш дієвих механізмів скорочення кола отримувачів допомог. Проте варто врахувати, що в деяких регіонах ринок праці слабо розвинений, спостерігається дефіцит робочих місць, тому заходи активізації можуть бути неефективними. В такому випадку слід активно розвивати інститут громадських робіт, практикувати грошові доплати за непроституційну роботу. Для покращення ситуації на ринку праці варто залучати органи влади для вирішення специфічних проблем регіонального ринку праці. Наприклад, долучатися до різних грантів, стимулювати непрацюючих до територіальної та професійної мобільності.

Активізація працездатних отримувачів соціальної допомоги являється одним із важливих напрямів соціальної політики держави щодо найбільш вразливих верств населення. Особливе місце займають *отримувачі соціальних допомог, які проживають в сільській місцевості*, так як тут й досі не сформовано повноцінного ринку найманої праці. Ще в 90-і роки руйнація колективної власності призвела до скорочення попиту на робочу силу (поява нової техніки, яка дозволяє обробити ті ж площі при меншій кількості працівників, і монокультурність сільського господарства переважної більшості підприємств тільки поглиблюють проблему), що спричинило з одного боку значну міграцію сільських жителів у пошуках роботи, а з іншого – величезні обсяги прихованого безробіття на селі, що в свою чергу призвело до падіння доходів населення і, відповідно, зростання кількості малозабезпечених сімей. В той же час, на відміну від міст, в сільській місцевості складно знайти роботу поза сільським господарством.

Недержавні сільськогосподарські підприємства отримали економічну свободу і практично не несуть відповідальності за соціальні проблеми села. Аналіз їхньої роботи показує, що для отримання гарантованих прибутків вони суттєво скоротили (і навіть зовсім ліквідували) трудомісткі галузі, що і спричинило масове скорочення робочих місць і штатного персоналу. Якщо у 2000 р. середньооблікова чисельність найманих працівників тут становила 2 млн. 551 тис. осіб, то у 2012 р. – лише 700,9 тис. осіб, тобто за 12 років кількість працюючих зменшилась у 3,6 рази, або на 1,85 млн. осіб. Саме у період аграрних перетворень відбулася легалізація прихованого безробіття [1].

Іншим моментом є те, що не тільки малозабезпечені родини потребують врегулювання питання із зайнятістю. Певна кількість насправді малозабезпечених родин не звертаються за допомогою. В той же час частина населення, що потребує працевлаштування, просто не вважає за потрібне звертатися до органів служби зайнятості, мотивуючи це тим, що достойної роботи все одно не нададуть, допомога по безробіттю досить низька, небажання часто приходити на постійний облік в умовах віддаленості

служб зайнятості. Таким чином, розрив у рівнях реального та зареєстрованого безробіття ще більше зростає. Однією з важливих причин розбіжності загальної та зареєстрованого безробіття – масовий відхід з ринку працевдатних жителів села внаслідок безперспективності пошуку роботи і переходу в категорію економічно неактивного населення. Твердження, що основна маса сільських безробітних, як і раніше, перебуває за межами регульованого державою ринку праці і соціально не захищена, залишається актуальним [2].

Як виявляється, навіть наявність у власності землі не робить автоматично забезпеченим домогосподарство. Скромні розміри підсобного господарства в малозабезпечених сім'ях були не тому, що в них є низькі доходи. Причини криються в самому складі і дієздатності сімей. Малозабезпечені домогосподарства включають сім'ї, які не дієздатні через свій фізичний стан. Це в більшості своїй старі люди, пенсіонери, хворі, одиноки та багатодітні сім'ї. Їм, як ніяким іншим сім'ям у сільській місцевості, потрібно підсобне господарство, яке дає дефіцитний для них набір продуктів і доходи. Але вони фізично не в силах для ведення підсобного господарства. Через свій віковий, фізично не дієздатний склад такі домогосподарства мають незначні доходи і не можуть поповнити їх за рахунок продукції і доходів від власного господарства.

Одним із стратегічних напрямків забезпечення зайнятості малозабезпеченого сільського населення є диверсифікація економічної діяльності сільських територій, яка передбачає ефективний розвиток на інноваційно-інвестиційній основі сільськогосподарського виробництва з раціональним поєднанням рослинницьких і тваринницьких галузей. Цей процес можливий і доцільний тільки за умови забезпечення високої ефективності і конкурентоспроможності даних галузей, передбачає використання інтенсивних технологій з високим рівнем механізації виробничих процесів і високою продуктивністю праці. Слід створити повноцінний ринок праці у сільській місцевості. Вирішення цього питання тісно пов'язане з проблемами комплексного розвитку українського села, формування належних умов для функціонування підприємств і високоєфективних робочих місць. Для цього необхідно запровадити більш прогресивні форми високотоварного виробництва, стимулювати його економічне зростання, а головне – відновити і розширити трудомісткі галузі сільського господарства. Мова йде про стимулювання розвитку у селах тваринництва, птахівництва, овочівництва, садівництва, хмелярства та ін., які забезпечать створення мережі нових робочих місць для селян. Слід відзначити, що створення сільськогосподарського виробництва не слід розглядати як панацею, оскільки потреба в робочій силі якщо і виросте, то не в тих

масштабах, які гарантують повну зайнятість на селі. Тому слід звернути увагу на потенційні можливості щодо розширення сфери послуг, які сільськогосподарські підприємства можуть надавати населенню або іншим підприємствам. Серед них технологічні операції з обробки землі і догляду за посівами, збирання врожаю, транспортні перевезення і т.д.

Важливим напрямком підвищення зайнятості є зміна сировинного характеру аграрного сектору економіки та орієнтація його на збільшення виробництва продукції промислової переробки сільськогосподарської сировини. Це дозволить не тільки отримати більшу додану вартість, але забезпечить створення додаткових робочих місць, сприятиме зростанню доходів населення, збільшення доходів бюджетів всіх рівнів. У зв'язку з цим, важливим напрямом є організація і розвиток в сільській місцевості діяльності із заготівлі, зберігання, реалізації і переробки сільськогосподарської продукції (виробництво борошна, круп, хлібобулочних виробів, масла, консервованих овочів, фруктів, соків, м'ясомолочних виробів та ін.).

Неформальну зайнятість слід розглядати не тільки як певний соціальний амортизатор, але і свого роду бізнес-інкубатор. При створенні певних умов для легалізації і підтримки особистих селянських господарств, забезпечення їх доступу до інвестиційних і кредитних ресурсів, розвитку інфраструктури із заготівлі та збуту продукції ці суб'єкти можуть стати основою розвитку.

Крім того, стратегічним напрямком диверсифікації і забезпечення продуктивної зайнятості має стати розвиток в сільській місцевості несільськогосподарських видів діяльності, серед яких пріоритетними слід вважати розміщення в сільській місцевості промислових підприємств з виробництва будівельних матеріалів, меблів, тари і упаковки, біопалива, розвиток відповідної виробничої і комерційної інфраструктури, які обслуговують і агросервісних підприємств. Великі перспективи має розвиток на селі малого і середнього бізнесу в сфері зеленого туризму, створення системи послуг, зокрема спортивно-оздоровчого, готельного, ресторанного бізнесу, місцевих народних промислів [3].

Водночас на селі слід сформувати умови для розширення різних видів самостійної зайнятості населення. Для цього необхідним є запровадження пільг та преференцій, які застосовуються у багатьох країнах світу. Йдеться про такі економічні умови, за яких господарствам буде не вигідно виплачувати заробітну плату «в конвертах». Це дозволить забезпечити працівникам гідні пенсії та соціальний захист. Такими заходами можуть бути, зокрема, встановлення менших, ніж передбачено чинним законодавством України, ставок страхових внесків дрібних селянських господарств та їх поступове збільшення, компенсація таких знижок державою

тощо. Даний досвід успішно застосовується у країнах ЄС і дає позитивні результати [1]. Прикладом зростання зайнятості населення в сільській місцевості є Польща. По-перше, польських селян було практично звільнено від податків. Загального прибуткового податку (19% від доходів фізосіб) вони не платять, а замість того є платниками спеціального сільськогосподарського податку, який є суто символічним – еквівалент 300-1000 грн на рік (звичайний житель міста з порівнянними доходами платить на місяць більшу суму). По-друге, польські селяни мають окрему, дуже вигідну систему пенсійного забезпечення під назвою KRUS. Місячний пенсійний збір із особи становить десь 20–50 злотих, тоді як у загальній пенсійній системі ZUS – це становить близько 20% місячного доходу, у середньому кількості і більше злотих. Селяни мають безпроблемний доступ до державної системи охорони здоров'я, причому також із лише символічними внесками до Державного медичного фонду, яких вистачає на покриття тільки 5-10 % потреб. А тому за пенсійне, соціальне та медичне забезпечення польських селян мусить доплачувати, за рахунок інших категорій громадян, державний бюджет. Тож міське населення платить двічі: за своє пенсійне забезпечення та ще, через податки, за своїх сільських співгромадян. Найбільшою мірою ці обов'язки покладено на дрібних підприємців, і саме тому податкове навантаження на дрібний бізнес у Польщі – одне із найвищих у ЄС [4].

Виходячи з вищесказаного для активізації на ринку праці працездатних отримувачів соціальних допомог в сільській місцевості доцільними є такі напрями:

- розвиток великотоварного сільськогосподарського виробництва з розширенням переліком послуг, які можуть надаватися населенню та іншим підприємствам;

- надання податкових переваг підприємствам, які не тільки вирощують сільськогосподарську сировину, а й здійснюють його промислову переробку (що, серед іншого, сприятиме зменшенню сезонної залежності зайнятості в селі);

- створення умов для легалізації неформальної зайнятості, в т.ч. в особистих підсобних господарствах;

- розвиток на селі несільськогосподарських видів діяльності;

- розвиток зеленого туризму, народних промислів тощо.

В той же час не тільки створення робочих місць є важливим моментом в активізації отримувачів соціальних допомог на ринку праці. У віддалених від великих міст населених пунктах сума соціальних допомог відповідає розміру зарплати. Відповідно можна отримувати допомогу і не працювати, при цьому це навіть вигідніше, так як нема витрат на дорогу й обіди. Дуже часто люди живуть з присадибного гос-

подарства і за державну допомогу. В даному випадку доцільним було ввести обмеження на отримання соціальних допомог певною сумою. Ситуація, коли люди вважають за краще отримувати допомогу, ніж працювати, не унікальна. Інші країни з розвинутою системою соціальної підтримки теж змушені мотивувати громадян до праці. У США аналог допомоги малозабезпеченим отримують самотні батьки з малими дітьми не більше п'яти років за все життя. Для тих, хто перебуває у крайній бідності, існують продуктові картки food stamps, кількість яких залежить від того, хто отримувач соціальної допомоги і наскільки він бідний. У Великій Британії підтримку може отримати тільки громадянин, що працює і при цьому має низькі доходи. Винятки – інваліди та самотні батьки з дітьми до п'яти років. В Литві людей, які претендують на соціальну допомогу, можна залучати до корисних громадських робіт. Зазвичай на такі роботи направляються працездатні особи, які не працюють і у яких нема на утриманні дітей [5].

Перспективним напрямом залучення працездатних отримувачів соціальних допомог на ринок праці є впровадження соціального контракту – договору про взаємні зобов'язання між отримувачем соціальної допомоги і органами соціального захисту. У цьому договорі може йтися про різні речі. Хтось, наприклад, потрапив в складну життєву ситуацію, і йому важливо допомогти знайти роботу або перенавчитися на нову спеціальність. Комусь потрібна консультація юриста, але грошей на неї немає. А хтось не може повноцінно забезпечити дітей продуктами, але має присадибну ділянку. Такий сім'ї можуть виділити гроші на придбання корови, або на пасіку, або на мотоблок. Буває і так, що людина хоче налагодити індивідуальний бізнес (відкрити фотоательє або швейну майстерню), але можливості не дозволяють. Йому можуть виділити гроші на придбання швейної машинки або фототехніки. Гроші ці виділяють безоплатно [6]. Відповідно соціальна допомога буде виплачуватися до завершення дії контракту.

Потенційно можливим напрямом залучення працездатних отримувачів соціальних допомог на ринок праці є впровадження диференціації соціальних виплат залежно від складу родини, регіону, типу поселення, тощо (що є особливо актуальним для регіонів з високим рівнем життя). Так, наприклад, в США сума допомоги коливається в залежності від того, хто ця людина (одружена, вдівець, чи живе з іншою людиною на одній території, скільки має родичів).

Також потрібно запровадити більш жорсткі умови перебування у програмах отримання соціальних допомог для працездатних. Насамперед, зміна строку відвідування управління соціального захисту населення – не один раз на місяць, а раз на тиждень чи частіше. Це дозволить вплинути на неофіційно працюючих осіб, насамперед трудових мігрантів, для висвіт-

лення факту зайнятості та/або доходів від неї. Враховуючи, що найкраще визначити ситуацію з кожним окремим отримувачем соціальної допомоги можна тільки на рівні територіальної громади, слід розширити повноваження громади в частині права відмови у допомозі: якщо соціальна служба громади констатує, що клієнт здатний самостійно забезпечити задоволення своїх потреб в мінімальному обсязі, вона має право відмовити клієнту в допомозі.

Висновки. З огляду на вищезазначене, основними напрямками активізації непрацюючих працездатних отримувачів *на рівні переконання* є:

- грамотна інформаційна політика в ЗМІ;
- обов'язкові, систематичні індивідуальні консультації спеціально навчених психологів (допомога в зміні ціннісних орієнтацій непрацюючих осіб, здійсненні саморефлексії свого становища і переосмисленні пасивної стратегії відмови від працевлаштування) і бізнес-тренерів з непрацюючими працездатними отримувачами соціальних допомог (допомога в розробці бізнес плану, допомог в розвитку ідей підприємницької діяльності, в розвитку власного бізнесу, інформування про можливі конкурсні проекти з організації власної справи);

- проведення обов'язкових цільових зустрічей непрацюючих працездатних отримувачів соціальних допомог із роботодавцями;

- організація курсів перекваліфікації відповідно до запитів регіонального ринку праці, проведення курсів підвищення комп'ютерної грамотності.

Основними напрямками *економічного заохочення до працевлаштування* непрацюючих працездатних отримувачів соціальних допомог являються:

- запровадження буферного періоду (перші 6 місяців) без автоматичного зменшення соціальної допомоги на розмір доходу від працевлаштування;

- поступове виведення на ринок праці (спочатку запропонувати працевлаштування на неповний робочий день);

- запровадження певного перехідного періоду (півроку), коли особі компенсуватимуться транспортні витрати на проїзд до місця роботи і додому;

- стимулювання малого підприємництва через надання поворотної фінансової допомоги для відкриття власної справи;

- запровадження пільгової системи сплати податків для ФОП із категорії непрацюючих працездатних отримувачів допомоги;

- заохочувальні заходи для роботодавців, які приймають на роботу осіб із цільового контингенту (компенсація ЄСВ);

- диференціація соціальних допомог залежно від регіону, складу родини.

Основними напрямками активізації непрацюючих працездатних отримувачів *на рівні застосування примусових санкцій*:

- встановлення системи бар'єрів для «очищення» контингенту непрацюючих працездатних учасників програми від осіб, які приховують справжній статус зайнятості на ринку праці;

- зниження виплати соціальної допомоги при відмові від працевлаштування (протягом 3 місяців – знижувати виплату соціальної допомоги на 50%), відміна призначення соціальної допомоги в наступному періоді при повторенні ситуації;

- обмеження в часі отримання соціальних допомог по малозабезпеченості;

- обмеження в розмірі соціальних допомог, щоб вони становили певну частину від визначеної законом мінімальної заробітної плати;

- примусова участь в громадських роботах

Окремим напрямом активізації непрацюючих працездатних отримувачів є *делегування повноважень місцевим органам самоврядування в частині призначення допомоги та перевірки непрацюючих працездатних осіб.*

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гнибіденко І.Ф. Трансформація ринку праці на селі: перспективи оптимізації неформальної зайнятості сільського населення. *Економіка України*. 2014. № 4. С. 83–93.
2. Транченко Л.В. Сільське безробіття в Україні. *Агросвіт*. 2012. № 3. С. 46–50.
3. Непочатенко Е. Диверсифікація економіки сільських територій України в контексте формування продуктивної зайнятості трудового потенціала. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku Nauki Ekonomiczne*. 2016. URL: <http://czasopisma.pwszplock.pl/index.php/ne/article/download/118/110> (дата звернення: 12.05.2018).
4. Логінов Я. Польське село: історія відновлення. URL: http://gazeta.dt.ua/foreign_economics/polske-selo-istoriya-vidnovlennya-.htm (дата звернення: 15.05.2018)
5. Стесенко М. Як система соціальної допомоги культивує бідність. *Економічна правда*. 2018. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/27/635376/> (дата звернення: 11.05.2018).
6. Скворцова Е. Пилуля от бедности. Кому и как поможет социальный контракт. *Собеседник*. 2015. URL: <https://sobesednik.ru/dengi/20150926-pilyulya-ot-bednosti-komu-i-kak-pomozhet-socialnyy-kontrakt> (дата звернення: 20.05.2018).
7. Когатько Ю.Л. Розвиток поселенської диференціації за рівнем життя населення України. *Демографія та соціальна економіка*. 2014. № 2(22). С. 208-218.

REFERENCES:

1. Hnybidenko I.F. (2014) Transformatsiia rynku pratsi na seli: perspektyvy optymizatsii neformalnoi zainiatiosti silskoho naselennia [Transformation of the rural labor market: prospects for optimizing informal rural employment]. *Ekonomika Ukrainy*, 4, pp. 83–93.
2. Tranchenko L.V. (2012) Silske bezrobittia v Ukraini [Rural unemployment in Ukraine]. *Ahrosvit*, 3, pp. 46–50.
3. Nepochatenko E. (2016) Dyversyfykatsiia ekonomiky selskykh terrytori Ukrainy v kontekste formirovannia produktyvnoi zainiatiosti trudovoho potentsyala [Diversification of the economy of rural areas of Ukraine in the context of the formation of productive employment of labor potential]. *Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku Nauki Ekonomiczne*. Available at: <http://czasopisma.pwz.plock.pl/index.php/ne/article/download/118/110> (accessed 12 May 2018).
4. Lohinov Ya. Polske selo: istoriia vidnovlennia [Polish Village: Recovery History]. Available at: http://gazeta.dt.ua/foreign_economics/polske-selo-istoriya-vidnovlennya-_.htm (accessed 15 May 2018).
5. Stesenko M. (2018) Yak systema sotsialnoi dopomohy kultyvuiie bidnist [How a social assistance system cultivates poverty]. *Ekonomichna pravda*. Available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2018/03/27/635376/> (accessed 11 May 2018).
6. Skvortsova E. (2015) Pilyulya ot bednosti. Komu i kak pomozhet sotsialnyy kontrakt [Poverty pill. To whom and how the social contract will help]. *Sobesednik*. Available at: <https://sobesednik.ru/dengi/20150926-pilyulya-ot-bednosti-komu-i-kak-pomozhet-socialnyy-kontrakt> (accessed 20 May 2018).
7. Kohatko Yu.L. (2014) Rozvytok poselenskoï dyferentsiatsii za rivnem zhyttia naselennia Ukrainy [Development of settlement differentiation by the standard of living of the population of Ukraine]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika*, 2(22), pp. 208-218.